

Hanna Orzechowska

Univerza v Varšavi

OBSEG OPISNEGA STOPNJEVANJA V SLOVENŠČINI

(Poskus klasifikacije nemorfoloških pogojev za rabo opisnih oblik)

Ta članek je predvsem poskus uporabe raziskovalne tehnike, kakršno uvaja pri začetnih delih skupina za proučevanje stopnjevanja (Zespól kategorii stopnia) pri Inštitutu za slovansko filologijo varšavske univerze. V njem nameravam določiti pogoje za rabo opisnih oblik brez sklicevanja na semantiko posameznih izrazov in s kar najmanjšim sklicevanjem na pomen pripovedi, v katerih so uporabljene oblike stopnjevanja. Opisne oblike stopnjevanja nastopajo kot sintaktični ekvivalenti ustreznim sufiksalnim oblikam. Okoliščine, v katerih nastopa v tekstu ena od obeh teh vzporednih oblik, moramo določiti na podlagi jezikovne soseščine, t.j., določiti moramo kontekstne pogoje za nastopanje opisnih oblik.

Tu predlagam, opirajoč se na slovensko gradivo, enoten način obdelave opisnega stopnjevanja v slovanskih jezikih. Samo na podlagi sodobnega jezikovnega gradiva iz nekaj slovanskih besedil skušam določiti splošen sistem problemov. Na podlagi gradiva iz drugih slovanskih jezikov ga lahko dopolnimo ali modificiramo. Formulacija posplošitev glede na zakonitosti in pojave, ki so skupni vsem slovanskim jezikom, bo možna, ko bo skupinska raziskava tega problema končana.

Gradivo za ta članek so štirje temeljni teksti (iz let 1959—1971) in pet dopolnilnih. Gradivo sem izpisala v celoti iz štirih odlomkov v obsegu »vzorca«, kot ga naša skupina stalno uporablja za raziskave, to je po 20.000 besed. Iz enega od teh štirih tekstov sem dodatno izpisala gradivo še iz polovice vzorca (10.000 besed). Pogostnost nastopanja oblik stopnjevanja se vedno navaja za vzorce standardnega obsega.

Izpisana besedila spadajo v dve vrsti (stila): 1. intelektualna (znanstvena, razmišljujoča) proza in 2. leposlovna proza¹. Štetje pogostnosti nastopanja posameznih tipov stopnjevanja se nanaša na rabe, ne pa na leksikalne enote. Za nekatere namene pa smo prešteli tudi leksikalne enote².

I. Poskus določitve obsega termina »opisno stopnjevanje«

1. Glavno načelo nam je kar največja povezanost uporabljenih terminov z jezikovnimi oblikami in njihovo rabo in pa v zvezi s tem izogibanje semantičnim interpretacijam in še posebej semantiki kot podlagi za klasifikacijo. Tako lahko opisne oblike stopnjevanja definiramo na dva načina; pri tem vzamemo za izhodišče sufiksalne oblike in njih jezikovno soseščino.

¹ Podatki o tekstih: I. 1. M. Kramberger, *Od paternalistične družbe k družbi enakih ljudi*, Sodobnost XVIII, 586-96 in 756-63. *Poskus drugačne ljubezni do Slovencev*, Sodobnost XIX, 904-12, 961-68 in 1096—1106. Skupaj 20.000 besed. Kratica: MKrambOd in MKrambPos; 2. *Jezikovni pogovori II*, Ljubljana 1967. Material je zbran s 120 strani = 30.000 besed. Kratica: JezPogT, JezPogP in JezPogPg, odvisno od avtorja odlomka. II. 1. V. Kavčič, *Ognji so potemneli*, Ljubljana 1960; gradivo je zbrano s 76 strani: 5—30, 64—73, 91—113, 132-52. Kratica: VKavOg; 2. M. Miheličeva, *Hiša večera*, Ljubljana 1959; gradivo je zbrano s strani: 5—43, 58—73 in 207-11. Kratica: MiHi. Dopolnilne tekste navajam niže: opombi 5 in 13.

² Pridevnik in ustrezni prislovci obravnavam tu kot eno leksikalno enoto v zvezi z regularno nastopajočo formalno identičnostjo med nom. sg. neutr. pridevnika in prislovom. Skupno število pridevniških leksikalnih enot: 218, število rab oblik stopnjevanja 877, od tega sufiksalnih oblik 613, opisnih (skupaj z opisnimi oblikami stopnjevanja nepridevnikovi) 264.

a. Širša definicija: Za obliko opisnega stopnjevanja imam zvezo izrazov, ki se lahko uporablja v prav taki stopnjevalni konstrukciji, v kakršni lahko nastopa sufiksalna oblika stopnjevanja. Osnova te definicije je samo istovetnost prejšnje in in poznejše soseščine, istovetnost sintaktičnih odnosov.

b. Ožja definicija: Za obliko opisnega stopnjevanja imam zvezo oblike osnovnika pridevnika ali prislova s pomožnim izrazom, ki se lahko v stopnjevalni konstrukciji nadomesti s sufiksarno obliko stopnjevanja istega pridevnika ali prislova brez spremembe pomena konstrukcije in njene zveze s širšim kontekstom.

Ta druga definicija upošteva tudi paradigmatске odnose in tako zožuje obseg pojma opisnega stopnjevanja samo na tiste gramatične kategorije, ki imajo v slovenščini sufiksarno stopnjevanje.

2. Pomožni izraz, ki služi za tvorbo oblik opisnega stopnjevanja in je v slovenskih jezikih najpogosteje oblika primernika enega od prislovov, bom imenovala tu — v skladu s prakso, sprejeto v naši skupini — gradant. Funkcijo gradanta lahko v enem jeziku istočasno ali pa v raznih razvojnih stadijih izpolnjujejo razni prislovi. Vendar pa to ne spada k naši temi.

Slovenske slovnice in slovarji navajajo kot osnovni gradant za sodobno slovenščino obliko *bòlj*. SP³ npr. navaja kot edino obliko primernika za *zelèn* opisno obliko *bòlj zelèn*, za *zdràv* pa *bòlj zdràv*. Sama oblika *bolj* se danes obravnava kot primernik prislova *zelo* (SP) ali pa tudi kot poseben izraz⁴. Zgodovinsko gledano je to samo formalna različica do danes obstoječega primernika prislova *dòbro*: *bolje/boljše*.

Od tu navedenih treh formalnih različic pa izključno samo *bolj* nastopa v vlogi gradanta: samo ta pomožni izraz je mogoče v stopnjevalni konstrukciji uporabiti v zvezi z obliko osnovnika ustreznega pridevnika namesto sufiksalne oblike istega pridevnika, ne da bi popačili smisel konstrukcije in zmedli njeno zvezo s širšim kontekstom. Namesto: ... *neizbežen atribut družbene neenakosti, bržkone celo odločilnejši od neposredno merljivih izrazov te neenakosti samih na sebi* MKramPos 904 — lahko povemo samo: ... *bržkone celo bolj odločilen od neposredno merljivih izrazov ...*, ne pa: **bolje odločilen*. Omejitve so tu lahko samo estetske, stilistične narave, z leksikalnega in sintaktičnega vidika pa sta obe obliki enakovredni: v gradivu, ki sem ga zbrala, so izpričane tudi opisne oblike primernika tega pridevnika. Namesto: ... *čim nedolžnejše je moje delo ... tem bolj je zanju koristno* MKrambPos 962 lahko brez spremembe smisla povemo: *čim bolj nedolžno je moje delo ... tem koristnejše je zanju* ali: *čim bolj nedolžno je moje delo ... tem bolj je zanju koristno*. Vendar v nobenem od teh primerov ne more nastopati oblika *bolje*.

Zveze pridevnikov in prislovov z *bolj* nastopajo kot funkcionalno enakovredne poleg sufiksarnih oblik v vezniških in brezvezniških zvezah prirednega tipa: *Njegov glas se mu ne zdi več vzvišen ... kot prejšnje dni, postal je mehkejši in bolj prizadet* VKavOg 140; *Bili so najbolj poštene, najlepši in najbolj verni fantje v celi fari* VKavOg 96. Isto velja za širše kontekste. *Vedno hitreje se ...*

³ Slovenski pravopis. Izdala Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana 1962.

⁴ Tako Slovar slovenskega knjižnega jezika I A—H, Ljubljana 1970 (SSKJ).

množijo glasovi, da ...; vedno bolj splošen je občutek, da zelo važni ... člani ... manjkajo MKambOd 588. Oblike z *bolj* in sufiksalne oblike vstopajo tu v enake sintaktične odnose.

V zgoraj navedenih dveh primerih ustreza sufiksalni obliki primernika opisna oblika, sestavljena z *bolj* in osnovnikom ustreznega pridevnika ali prislova. V teh zloženih oblikah je *bolj* navidezno določilo prislovnega tipa. S čisto formalnega gledišča se prav tako rabi *bolje*: obe različici sta namreč določilo drugega izraza, stoječe na levi strani. Vendar lahko *bolje* razen tega nastopa kot povedkova beseda v imenskem povedku enako kot pridevniki ali samostalniki. Te vloge *bolj* ne more izpolnjevati.

V stavku: *Tudi ti boš kmalu spoznal, da bi bilo bolje, če bi ostal, kjer si bil* VKavOg 11 ni mogoče postaviti *bolj*: stavek izgubi smisel. Podobno je v stavku: ...*naj bi si posameznik ohranjal dve bivaljšči ... in še bolje bo seveda, če mu bosta na voljo celo več, kakor dve* MKramPos 1100.

Prav tako ne more nastopiti *bolj* namesto *bolje* kot prislov, zvezan z vezalnim veznikom s sufiksavno obliko ali opisno obliko primernika drugega prislova: ...*da bosta uresničili iste zamisli bolje in hitreje kot nasprotno moštvo* MKramOd 594. Tu ni mogoče nadomestiti *bolje* z *bolj*, kajti stavek bi izgubil smisel.

Vsi štirje gornji poskusi nadomestitev kažejo, da je *bolj*, rabljen pri pridevnikih in prislovih, zgramatikaliziran: pri tvorbi primernika izpolnjuje tako vlogo, kakršno izpolnjujejo ustrezni sufiksi in — kot ti — ne more nastopati v samostojnih vlogah v stavku.

Zaradi poenostavitve izpuščam vprašanje oblik presežnika *najbolj* in *najbolje*, toda mutatis mutandis se nanaša nanji vse, kar je bilo povedano.

3. Zgoraj označeni funkciji gradanta *bolj* precej ustreza tudi funkcija gradanta *manj*, čeprav sintaktična pozicija tega pomožnega izraza ni tako enopomensko omejena kot pri *bolj*: *manj* z gledišča sintaktičnih rab ni samo pomožna beseda, ampak tudi samostojni prislov. S pomenskega gledišča je v takem primeru nasprotje prislova *več*; kot gradant pa je v nasprotju z *bolj*. Najprej bom kratko obdelala samostojne rabe in pri tem uporabila zgoraj rabljeno tehniko nadomestitev.

Raba *manj* v vlogi povedkove besede je popolnoma normalna: *Vedno manj je lepega abstraktnega navdušenja* MKrambOd 587. Namesto *manj* tu ni mogoče vstaviti *bolj*. Če vstavimo *več*, dobimo nasproten pomen kot v stavku z *manj*, a celota pripovedi je smiselna.

Raba v vlogi predmeta, ki je nemogoča za *bolj*, je možna za *manj* prav tako kot za *več*. V takem primeru ima lahko *manj* še svoja dodatna določila: ...*saj ima (on) spričo te ambicije najmanj manevrskega prostora in je v bistvu suženj* MKrambOd 760; *Ostane mi torej manj kot nič za življenje* MiHi 8. V teh stavkih je mogoče vstaviti *več* ali ustrezno *največ* in dobimo samo spremembo realnega pomena v nasprotnega, ohrani pa se smiselnost pripovedi. Vstaviti *bolj* je tu nemogoče brez izgube smisla. Včasih se ta funkcionalna ustreznost in pomenska protislovnost *manj* in *več* izrazita v enakovredni uporabi v stavku: ... *in potuh-*

njeno poskušaj s čim manj dela čim več zaslužiti MKrambOd 590; Zvonil je, pomagal pri beri, žena in številni otroci pa so hodili v cerkev nič manj in nič več kot kateri drugi tržan VKavTja 88⁵. V zadnjih dveh primerih namesto več tudi ni mogoče vstaviti bolj kot nasprotje manj.

Vendar pa obstaja majhno število rab manj kot odgovarjajočega izraza k bolj. Predvsem so precej številni primeri, ko sta oba ta izraza uporabljena v enakovredni vlogi v istem stavku: *Nekaterim sem bil privržen bolj, drugim manj* VKavTja 174; *Ta narečna podlaga barva tudi našo knjižno govorico, pri enem bolj, pri drugem manj, ker je zelo trdoživa.* JezPogT 109. Sem je treba prišteti tudi zelo razširjeno frazo *bolj ali manj*, o kateri bo govor pozneje. To so primeri kot: ... *dokler bi se takšna strategija kazala samo kot . . . bolj ali manj uspešno podaljševanje neizbežne agonije* MKrambPos 963.

Zanesljiv dokaz za gramatično vlogo manj je tudi enakovredna raba sufiksalnih oblik stopnjevanja poleg zvez z manj: ... *tudi proza ima svoj ritem, ki je lahko vidnejši ali manj opazen* JezPogPg 213; ... *saj zaradi nje ne postane nič slabši oziroma manj uspešen od njih* MKrambPos 905.

Pridevniki, ki se praviloma stopnjujejo samo opisno, enakovredno uporabljajo oba gradanta, kar se jasno vidi iz naslednjega primera: ... *velika silhueta moške glave, ki je potem, otrpla v drhtečo nepremičnost, gledala vanjo bolj živa od slike in manj živa od prave človeške podobe, nekje med prikaznijo in sanjami* MiHi 5. Tudi pridevnike, ki imajo obenem sufiksarno stopnjevanje kot tudi oblike opisnega stopnjevanja z bolj, srečamo v tipičnih stopnjevalnih konstrukcijah z opisno obliko z manj. Najbolje osvetlijo to tri rabe pridevnika čist: *Dimitrij se je drl na vse grlo in pri tem čutil . . . , kako se v njem rojeva drug človek, njemu neznan, toda lažji, čistejši, vitalnejši, sposobnejši* VKavTja 122; *Gregorčičeva pesem . . . , ki je najbolj pristen in najbolj čist izraz pesnikove umetnosti* JezPogPg 191; *Boštjan Krelj . . . je obžaloval, da je »gospod Trubarjeva kranjščina« manj čista kakor drugi slovenski dialekti* JezPogP 79.

V identičnih stopnjevalnih konstrukcijah srečujemo zveze z bolj in z manj in razlika med njimi je samo ta, da za druge ni mogoče vstaviti ustrezne sufiksalne oblike. V takih konstrukcijah pa je mogoče vstaviti bolj za manj. Stavek *Govorjeni stavek je zgrajen manj strogo od pisanega* JezPogPg 240 je možno preoblikovati, če prestavimo razne elemente, tako: *Pisani stavek je zgrajen bolj strogo od govornega*. V tako preoblikovani stavku pa lahko nato brez težave vstavimo sufiksarno obliko primernika: *Pisani stavek je zgrajen strožje od govornega*.

Tako je torej dokazano, da manj vsaj v določenih rabah odgovarja gradantu bolj pri izražanju nižje stopnje lastnosti. Razlike med bolj in manj so v različni stopnji zgramatikaliziranosti (bolj nima samostojne rabe v stavku, manj jo ima), pri čemer je bolj izključno pomožna beseda pri tvorjenju opisnih oblik pridevnikov in prislovov, manj pa ima tudi drug, samostojen pomen in rabo, in v tej drugi rabi je pomensko nasprotje k več. Druga razlika je v tem, da lahko oblikam opisnega stopnjevanja z bolj odgovarjajo oblike sufiksalnega stopnje-

⁵ V. Kavčič, *Tja in nazaj*, Ljubljana 1962; iz tega teksta sem izbrala in preštela dodatno gradivo za opisno stopnjevanje; brez izpisovanja sem preštela razmerje med opisnimi in sufiksalnimi oblikami.

vanja istih pridevnikov in prislovov, kategorija »nižje stopnje« pa se izraža samo opisno. Tretja razlika je v pogostnosti nastopanja opisnih oblik z *bolj* in z *manj*: pri oblikah z *bolj* je v izpisanih tekstih približno desetkrat večja. Razlika v pogostnosti med *bolj* in *manj* pa pomembno zraste, če izločimo rabe opisnih oblik z *manj*, ki so v konstrukcijah odvisne od rab *bolj*. Tu imam predvsem v mislih zveze tipa *bolj ali manj*. Te sestavljajo približno 30 odstotkov vseh primerov opisnega stopnjevanja z *manj*. Vse to pa vendar bistveno ne spremeni sklepa o tem, da *manj* tudi nastopa v vlogi gradanta pri pridevniki in prislovi.

4. Če sedaj od obeh zgoraj navedenih definicij opisnega stopnjevanja vzamemo v pretres prvo, širšo, se pokaže, da kategorija stopnjevanja, izražena z rabo gradantov *bolj* ali *manj* ali njunih zvez, ne zajema samo tistih dveh besednih vrst, ki imata v slovanskih jezikih sufiksno stopnjevanje (pridevniki in prislovi), ampak ta okvir presega. Opisno se v sodobni slovenščini stopnjujejo predvsem še trpni in aktivni deležniki, ki pač morfološko spadajo k pridevnikom, prislovi in prislovna določila, nastala iz *manj* ali *bolj* zleksikaliziranih zaimkovih zvez, pa tudi glagoli. Navajam primere za vsako od teh kategorij:

Stopnjevanje deležnikov (večina primerov je za trpne deležnike): ... če so nove generacije komunistov resnično bolj nagnjene k perpetuaciji svojega položaja MKrambOd 760; ... četrto poglavje tega članka, ki prinaša najbolj zaokroženo definicijo stvari MKrambOd 589; ... bi bilo napačno, če bi ... videli zgolj enosmeren proces. Ta proces je mnogo bolj kompliciran ... JezPogPg 199; ... da je to narečje od drugih govorov najbolj oddaljeno JezPogP 88; ... kakšen odmev se bo odzval iz najbolj skritih prdelov notranjosti VKavOg 71. Stopnjevanje deležnikov z *manj*: ... obe ... mu ostajata bolj ali manj odtujeni in oktroirani MKrambPos 763. Aktivni deležniki so nasploh redkejši, se pa stopnjujejo opisno celo v primerih, ko je njihov glagolski značaj razločno označen s sintaktičnimi zvezami, značilnimi za glagol (predmet): ... v formuli o medsebojni zavisti in nevoščljivosti kot najbolj v oči bijoči karakterni lastnosti Slovencev MKrambPos 908.

Stopnjevanje prislovov in prislovnih določil, izvirajočih iz zvez z zaimki (primeri z različno stopnjo leksikaliziranosti so navedeni v vrstnem redu od največje do najmanjše zleksikaliziranosti): Zablodili smo v goščavo ... praktičnih težav ... , ki vse bolj nagosto blokirajo pot ... MKrambOd 587; ... in v hipu zazna, da se premikata vse bolj in bolj počasi VKavOg 8; ... nič mu ne bi bilo bolj odveč, kot če bi prišel nasproti kdo izmed vaščanov VKavOg 100; Med njivami je ležal mrtev partizan. V njegovi neposredni bližini so stali nemški žandarji, vaščani pa nekaj metrov bolj v stran VKavOg 68; Kranjčani vlečejo bolj po gorenjsko kakor Ljubljancani, Novomeščani seveda bolj po dolensko JezPogT 112. Nekatere zveze so izrazito razčlenjena prislovna določila načina ali vzroka pri glagolih. Vrstni red izrazov ali eliptičnost, značilna za stavke s stopnjevanjem, včasih otežkočata točno določitev, kaj je v danem primeru stopnjevano: Na začudenje vseh, ki so ga opazovali ... najbolj pa na svoje lastno, se je mladi bančni ravnatelj ... poročil z Bello MiHi 67; ... stala tam nekaj časa ... tresoč se bolj od groze kakor od mraza MiHi 5.

Opisno stopnjevanje glagolov je zelo pogost pojav. Na 264 primerov opisnega stopnjevanja v naših štirih tekstih je prišlo 60 takih primerov stopnjevanja gla-

golov. Navajam nekaj primerov: *Še bolj dvigne glavo in široko razpre oči* VKavOg 6; *Bolj kot vse drugo ga omamlja plamen* VKavOg 148; ... *ker se sleherno ljudstvo bolj veseli svojega kakor tujega* ... JezPogP 82; *Vsem se je priljubil, najbolj pa setrama* VKavOg 64; *čim bolj se približujemo govoricu enega kraja, tem večja je nevarnost, da se oddaljimo govoricu drugega kraja* JezPogT 121. Na ta način se stopnjujejo celo brezosebni glagoli: *Bolj kakor bolečine je bilo otroka groza neznanega veselja, ki je plamenelo v tetkinih očeh* MiHi 69. Na opisno stopnjevanje naletimo tudi pri imenskih povedkih: ... *če družba ta trenutek zamudi, začne postajati paternalistična alternacija vedno bolj nekaj naravnega in samoumevnega* MKrambOd 760; *Kajpada se ne vdajam iluziji, da bodo slovenske elite pričujočega poskusa ... ne vem kako vesele, najmanj seveda književniki*. MKrambPos 1105.

Zelo redki so primeri, ko ni stopnjevanje samo glagol, ampak vsa glagolska skupina (glagol s pridruženimi mu dopolnili: predmeti, prislovnimi določili): ... *obe uveljavljata tuje, v marsičem nujno domačim razmeram in potrebam neustrezne sisteme vrednot in iščeta pohvalo bolj pri svojih nekdanjih vzgojiteljih, od katerih sta stvarno, še bolj pa intimno-moralno odvisni, kakor pri domačem ljudstvu* MKrambOd 763; ... *ker postaja zavest o izhodiščni točki za nas ... znova aktualna, in sicer tem bolj, čim hitreje se v svojem razvoju oddaljujemo od nje* MKrambOd 592.

Tako se torej lahko opisno stopnjujejo vse besede in besedne zveze, ki so lahko dopolnila (v širšem smislu) samostalnika. Sam samostalnik pa se ne stopnjuje niti opisno niti sufiksialno.⁶ V primeri s slovanskimi balkanskimi jeziki, ki imajo samo analitično stopnjevanje, je obseg opisnega stopnjevanja v slovenščini identičen. Sodim, da bi se celo od Miklošiča dalje stalno citirani primer *pó-junak* dal razložiti s specifičnim pomenom samostalnika (nosilec lastnosti).

II. Morfološke osnove rabe opisnih oblik stopnjevanja v slovenščini — pregled

1. Obstoječe slovenske slovnice in slovarji utemeljujejo rabo opisnih oblik izključno semantično in morfološko (besedotvorno), in to per negationem: opisno se stopnjujejo pridevniki in prislovi, ki nimajo sufiksalnega stopnjevanja. Kriteriji za določitev skupin pridevnikov, ki nimajo sufiksalnega stopnjevanja, so pri tem: a) raznovrstni (podlaga klasifikacije ni enotna) in b) neprecizni (ne zagotavljajo popolne izločitve primerkov brez sufiksalnega stopnjevanja). Sicer pa to ni samo napaka slovenskih slovnice. Ker med slovanskimi slovniceami od polovice 19. stol. do danes v tem pogledu ni bistvenih razlik⁷, citiram samo definicijo iz normativnega slovarja SP⁸: »*bólj*, primernik k prislovu *zeló*; *z bolj* opisujemo

⁶ Zelo podobno, čeprav ne preveč dosledno formulacijo obsega stopnjevanja z *bólj* najdemo v SSKJ.

⁷ Prim.: 1. A. Janežič, *Slovenska slovnica*. Sedma izdaja. Celovec 1894, str. 48; 2. A. Breznik, *Slovenska slovnica za srednje šole*. Celje 1934, str. 93; 3. A. Bajec, R. Kolarič, M. Rupel, *Slovenska slovnica*. Ljubljana 1956; 4. J. Toporišič, *Slovenski knjižni jezik I*. Ljubljana 1965, str. 194.

⁸ Ta definicija je vredna premisleka ne samo zaradi svoje zgoščenosti, ampak tudi zato, ker po omembi štirih skupin opisno stopnjevanih pridevnikov in prislovov dodaja brez vsakega komentarja skupino zvez, ki so tu obravnavane kot frazeološke: *bolj in bolj, vse bolj, zmeraj bolj, bolj ali manj priden*. To je prvi meni znani poskus kontekstne utemeljitve (pravzaprav samo naštetja) primerov, v katerih nastopa opisno stopnjevanje. K tej zadevi se bom povrnila v III. poglavju tega članka.

primernik in z *najbolj* presežnik pri pridevniki in ustreznih prislovi: 1. ki pomenijo barve: *bolj bel, bolj črno*; 2. ki so po obliki deležniki: *bolj pekoč, vroč, učen, znan, gnilo*; 3. ki imajo samo določno obliko: *bolj divji, moški, pravi, bolj levo, desno*; 4. pri mnogih pridevniki in njihovih prislovi na *-én*: *bolj lesén, vodén*; *-æn*: *bolj jézen*; *-av*: *bolj zdrav*; *-ast*: *bolj lisast, bolj resasto*; *-at*: *bolj kosmât, bolj bahât*«.

Kot vidimo, je v 1. točki uporabljen pomenski kriterij, in to zelo ozek. Drugi slovanski jeziki tega kriterija ne poznajo; to je gotovo slučajna omejitev obsega nastopanja sufikslnih oblik. V 2. točki je uporabljen precizen morfološki, derivacijski kriterij (deležniki); 3. točka pravzaprav vsebuje prikrit semantični kriterij: pridevniki, ki imajo samo določno obliko, spadajo v določeno skupno semantično kategorijo, vstopajo tudi v enake sintaktične odnose, lahko bi torej govorili tudi o sintaktičnem kriteriju. Točka 4. kljub navidezni enotnosti (besedotvorni kriterij — sufiksacija) omogoča samo nepopolno naštetje primerov; v skupinah na *-én*, *-ast*, *-at* bi lahko iskali skupno besedotvorno podstavo (samostalnik) z delom zelo produktivne skupine na *-æn* tipa *jézen*, vendar pa imajo prav tako sufikacijo tudi pridevniki z glagolskimi podstavami (*določen, -čno*) in s podstavami iz tujih pridevnikov (*delikaten, eleganten*) in vrsta starih pridevnikov z *bolj* ali manj nejasno besedotvorno podstavo (*jasen, majhen, moten*).

Tako je torej tovrstno morfološko in semantično definiranje obsega opisnega stopnjevanja neprecizno, pa tudi v praksi malo uporabno.

2. Zelo lahko je dokazati, da se iste leksikalne enote (pridevniki, prislovi)⁹ uporabljajo v besedilih v obliki sufikslnega ali pa opisnega primernika in presežnika: od 218 enot, zbranih iz besedil, sem pri več kot 30 ugotovila že v osnovnih štirih besedilih vzporedno nastopanje obeh oblik stopnjevanja, opisnega in sufikslnega, celo pri istih avtorjih. Ko sem vključila v primerjavo še drugih pet besedil, je število enot, izpričanih v obeh oblikah stopnjevanja, preseglo 60. To so tako stari pridevniki, kot *čist, glasen, močan, jasen, globok, nizek, svoboden, trden, širok, važen*, kot tudi kasnejše, bolj knjižne izpeljanke, kot *dragocen, določen, enoten, intimen, izčrpen, koristen, odločilen, pomemben, razločen, uspešen, izrazit, učinkovit, zanimiv*. To vzporedno nastopanje obeh tipov stopnjevanja imajo očitno celo besedotvorni tipi, omenjeni v SP v točki 4. Tu ni prostora za podrobnejše dokazovanje z gradivom. Vendar se zdi, da je edina zakonitost morfološkega značaja, ki jo tu opažamo, razlika v obravnavanju oblike primernika in presežnika: opisne oblike presežnika srečujemo precej pogosteje poleg sufikslnih oblik primernika kot opisne oblike primernika pri istih enotah. Tu bi šlo za nekakšno izmikanje tvorbi prefikslna-sufikslnih oblik primerjave, ki morda napoveduje omejitev tega tipa stopnjevanja za določene skupine pridevnikov. Vendar zahteva to vprašanje raziskavo ob znatno obsežnejšem gradivu. Za dokazano pa je treba sprejeti dejstvo, da besedotvorna zgradba (podstava, sufiks) v bistvenem številu primerov ni povod za rabo opisnih oblik stopnjevanja. Utemeljitev rabe teh oblik je treba iskati v kar najširšem pojmovanem kontekstu.

Druga morfološka zakonitost, pravzaprav morfološka nujnost, zadeva vse zgoraj omenjene nepridevniške besedne vrste, ki sploh nimajo sufikslnega stopnjevanja (deležniki, prislovi in prislovni izrazi, izvirajoči iz zaimkovih zvez, glagoli).

⁹ Prim. opombo 2.

V tem primeru pa se morfološka utemeljitev krije s sintaktično (za prislovne izraze in glagole) ali z besedotvorno (deležniki). Vprašanje sufiksalnega stopnjevanja deležnikov je sicer bolj vprašanje derivacijskih navad pri posameznih slovanskih jezikih.

III. Kontekstna pogojenost rabe opisnih oblik stopnjevanja poleg sufiksálnih oblik

1. Najširši kontekst za posamezne morfološke in leksikalne enote je stil. Tu se ne bom poglobljala v pojem stilne norme, vendar podatki frekvenčnih slovarjev¹⁰ dosti razločno kažejo odvisnost pogostnosti nastopanja posameznih leksikalnih enot od vrste besedila. Sama sem v dveh delih pokazala na bolgarskem gradivu odvisnost uporabe določenih besedotvornih tipov od vrste besedila¹¹ in prav tako odvisnost pogostosti nastopanja določenih sintaktičnih variant¹². Prav tako je mogoče tudi utemeljiti pogostost nastopanja obeh vzporednih oblik stopnjevanja v slovenščini. Spodnja tabela razločno kaže prav tako odvisnost. Prvi štirje stolpci zadevajo besedila, ki so temeljna podlaga tega članka, drugih pet besedil sem preučila dodatno, da bi preverila številčne podatke, dobljene iz prvih štirih¹³.

Tekst Leto izida	MKramb 70/71	JezPog 1967	VKavOg 1960	MiHi 1959	VKav Tja 1962	KozM 1940	RebS 1960	JakŽ 1962	MI Ingl 1962
Vrsta teksta	int.	int.	bel.	bel.	bel.	bel.	bel.	bel.	bel.
Pogostost oblik stopnjevanja	300	174	168	148	145	85	88	111	197
% opisnih oblik	37,5	32	28,5	14	33	19,3	18,4	18	13
% sufiksálnih oblik	62,5	68	71,5	86	67	80,7	81,6	82	87

Gornji odstotek oblik opisnega stopnjevanja je izrazito povezan z intelektualno prozo. V leposlovnih tekstih je velik razpon v razmerjih med opisnim in sufiksálnim stopnjevanjem (opisno znaša 13 do 33 %), gornja meja pa se krije prav z

¹⁰ Prim. npr. delitev na vrste tekstov v delu J. Mistríka, *Frekvencia slov v slovenčine*. Bratislava 1969.

¹¹ *Statistična kartina na stilističnata specializacija na sufiksité v knižovnja blgarski ezik*. »Blgarski ezik« XV, 6.

¹² a) *Udvojavane na doplnenieto v njakoi blgarski tekstove ot prvata polovina na XIX v*. Blgarski ezik XVII (1967), 4, str. 323–329. Isto stvar obširneje obravnavam v razpravi »Podvajanie dopetneŭ w historii bulgarskiego jezika literackiego XVII–XIX w.« (v tisku).

b) O odvisnosti rabe sufiksálne ali opisne oblike stopnjevanja od vrste teksta (stila) v knjižni ručini ima obsežne podatke monografija C. Bosaka »*Razvitie ruskogo komparativa*«, Praha 1971 (Acta Universitatis Carolinae, Philologica, Monographia XXXVI), posebno na straneh 65–91 in 97–98. Avtor dokazuje, da so opisne oblike skoraj izključno uporabljane oblike stopnjevanja v znanstvenem in publicističnem stilu (v »teoretičnih« stilih).

¹³ Podatki o tekstih: 1. V. Kavčič, *Tja in nazaj*. Ljubljana 1962; 2. J. Kozak, *Maske*, Ljubljana 1940; 3. A. Rebula, *Senčni ples*. Ljubljana 1960; 4. G. Jakopin, *Zarometi*. Ljubljana 1962; 5. A. Ingolič, *Mladost na stopnicah*. Ljubljana 1962.

doljno mejo nastopanja teh oblik v intelektualni prozi (32 %). Posebno proučevanje besedil, ki vsebujejo izključno dialog, torej pogovorni stil knjižnega jezika, bi verjetno omogočilo določiti še izrazitejše odvisnosti. Tudi gradivo iz znanstvene in poljudno znanstvene proze še zahteva dopolnitev. Vendar se temeljna podoba celo pri tako malo obsežnem gradivu že dovolj razločno pokaže. Nekoliko manj jasen je v gornji tabeli še en tip odvisnosti; večji delež opisnih oblik je povezan z nasploh večjo pogostostjo stopnjevanja v besedilu (pri lepovslovju je povprečna pogostost 137, pri intelektualni prozi pa 237).

Tu je treba pripomniti, da sem k oblikam opisnega stopnjevanja prišela ne samo oblike pridevnikov in pridevniških prislovov, ampak tudi vse druge opisno stopnjene kategorije. Pri večjem obsegu gradiva bi se morda posrečilo dokazati obstoj natančnejših notranjih številčnih odvisnosti med rabo takih oblik stopnjevanja in vrsto besedila. Omejeno gradivo pa nas tu sili, da se odrečemo vsesploševanj o tej temi.

Iz obeh zgoraj obravnavanih in s tabelo ilustriranih odvisnosti izhaja izrazit sklep o pogojenosti rabe opisnih oblik stopnjevanja z vrsto besedila (stilom). Individualna odstopanja pri avtorjih se najverjetneje gibljejo v mejah določene nadrejene stilne norme, ki jo lahko izrazimo v številkah.

2. Področje individualne stilizacije, ki se ne da številčno določiti, vsaj ne pri obdelanem gradivu, so ožji konteksti: odlomki besedila, ki sestavljajo miselno enoto in zajemajo večje število oblik stopnjevanja. To so najpogosteje razčlenjene stopnjevalne konstrukcije ali pa razna naštevanja, ki vsebujejo oblike stopnjevanja. V nekaterih primerih imamo pri takem kopičenju izmenoma opisne in sufiksalsne oblike, v drugih pa ali samo sufiksalsne ali samo opisne oblike.

Za prvo teh skupin bi lahko iskali motivacijo v stremljenju k formalni obogatitvi jezikovnih izraznih sredstev: *V nastopajočem mraku so podrobnosti izrazi-tejše, še bolj presunljive* VKavOg 12; *Še tiše, toda še bolj sovražno je rekla: »Hudič kranjski«* MiHi 6. Vsi štirje tu rabljeni pridevniki so izpričani v tekstih z obema oblikama stopnjevanja.

Za drugo skupino bi bila motivacija obratna: stremljenje po okrepitevi učinka s pomočjo kopičenja enakih oblik: *Tako je že Cicero vedel, da je ženski jezik bolj afektiven in bolj konservativen* JezPogPg 185; *Nazadnje sta ostala samo dva, najbolj simpatična in najbolj bistra od vseh* VKavTja 72. Oba pridevnika v vsakem od teh dveh parov imata lahko sufiksalsno stopnjevanje. Obratni primer: *V ciklusu predavanj nameravam obdelati nekaj zanimivejših in obravnave vrednejših poglavij iz glasoslovja* JezPogT 107. Oba pridevnika sta izpričana tudi z opisnim stopnjevanjem. V vsakem takem primeru ima gotovo veliko vlogo poljuben izbor izraznega sredstva po avtorju, a obe smeri izbora uravnava nadredni dejavnik — stilna norma, ki se izraža v določenem splošnem razmerju med oblikami sufiksalnega in opisnega stopnjevanja. Obe smeri stilizacije je treba vendarle prišteti h kontekstno (ne pa morfološko ali semantično) motiviranim primerom rabe oblik stopnjevanja.

3. Zgoraj smo že govorili o tem, da sta za iste leksikalne enote v naših tekstih izpričani obe obliki stopnjevanja. Podrobnejša analiza teh primerov pokaže, da je raba opisne oblike pogosto pogojena z najbližjim kontekstom, točneje levo-

in desnostransko soseščino stopnjevanega izraza. Gradiva je še premalo za to, da bi te primere statistično obdelali, omejila se bom na naštetje tipov soseščine, ki je pogosto ali izključno povezana z opisnim stopnjevanjem.

A. Pogosti so primeri rabe opisnih oblik stopnjevanja tedaj, kadar je v neposredni soseščini na levi strani uporabljeno prislovno določilo tipa *vedno*, *zmerom*, *zmeraj*, *vse* (polj. 'coraz'), pa tudi še: *močan/močno* nastopa najpogosteje v sufikslnih oblikah stopnjevanja (10 primerov v našem gradivu), edinkrat uporabljena opisna oblika pa ima tako soseščino: *že od konca 17. stoletja je čedalje bolj močno knjižno udejstvovanje tudi na Štajerskem, vedno več je piscev s tega dela slovenskega sveta* JezPogP 90; *nizek/nizko* je v uporabljenem gradivu izpričan 5-krat, toda edina opisna oblika ima tako soseščino: *Glava mu zleze še bolj nizko na prsi in noge mu skoraj drsajo po tleh* VKavOg 24.

Vsi taki in podobni tipi levostranske soseščine nastopajo sicer tudi pri sufikslnih oblikah stopnjevanja; torej niso specifični za opisno stopnjevanje. Morda bo nadaljnje proučevanje pokazalo proporcionalno odvisnost pogostosti rabe pri vsaki od obeh oblik stopnjevanja od vrste stila ali tudi od individualnih stilizacijskih nagnjenj.

B. Vendar pa imamo tipe soseščine, ki so specifični za opisne oblike in pri katerih se ne da preprosto vstaviti sufikslna oblika. Tu bom obdelala posamezne primere take soseščine in navedla nazive, ki jih predlagam zanje v nadaljnji obdelavi tega problema.

a) *Stopnjevalno ponavljanje* (tip *bolj in bolj*). Ta tip je s funkcionalnega gledišča najbližji zgoraj obravnavanim zvezam z *vedno*, *zmerom*, *vse*. To se jasno vidi v naslednjem primeru: *Teže in teže je dvigovala levo nogo, a tudi desna je postajala bolj in bolj trudna* IngMl 137. Konstrukcijo lahko spremenimo v obliko z *vedno*, ne da bi spremenili smisel celote, tako da odstranimo ponovitev: *Vedno teže je dvigovala levo nogo, a tudi desna je postajala vedno bolj trudna*. Lahko tudi prvega od obeh primernikov nadomestimo z opisno obliko brez *vedno*, ampak z *bolj in bolj* (*vedno* se nadomesti s stopnjevalno ponovitvijo *bolj*). V odnosu do prvotne zveze *teže in teže* nastopi tu prenos samega postopka ponavljanja na levo stran celote, kot bi bilo izpostavljeno pred oklepaj. Prav na možnost take izpostavitve gradanta pred celoten stopnjevani izraz brez spremembe zgradbe in slovnične pripadnosti stopnjevanega izraza se opirajo vsi drugi tipi soseščine, specifični za opisno stopnjevanje. Navajam še nekaj primerov za tip *bolj in bolj* (v večini naših primerov v zvezi z *vse* ali *vedno*): *Njegov glas je postajal vse bolj in bolj odsoten, grozljiv* VKavTja 134; *Sonce se je zadnji čas vse bolj in bolj obotavljalo* VKavTja 11; *Eh, hudo je, da ji noge bolj in bolj odpovedujejo* . . . IngMl 136. Kot vidimo, srečujemo tip *bolj in bolj* tudi pri tistih besednih vrstah, ki sploh nimajo sufikslnega stopnjevanja (glagoli). Morfološka nujnost tu sodeluje s kontekstno utemeljitvijo.

b) Tip *bolj + 2*: en gradant (včasih tudi *manj*) se nanaša na dva izraza, ki ju hkrati stopnjuje. Pri nekaj pridevnikih, ki jih navadno srečujemo v sufikslnih oblikah stopnjevanja, je prav taka soseščina v našem gradivu eden od motivov za rabo v opisni obliki: *zaprta jim je pot do resničnih vrhov razvoja osebnosti, do najbolj mikavnih in osrečujočih izkušenj* MKrambOd 757. Pri istem avtorju srečamo tudi *najmikavnejše orožje*, kar je dodaten dokaz, da je v navedenem

primeru odločil o rabi opisne oblike prav tip konstrukcije, ne pa zgradba ali pomen pridevnika. Najdemo tudi izpostavitev *bolj* pred skupino treh pridevnikov: *Vse to dela pogovorni jezik bolj domač, pristen in naraven* JezPogT 112. V obeh primerih je v skupini pridevnikov eden, ki nima sufiksalne oblike (*osrečujoč, domač*); tako torej raba tipa *bolj* + 2 »prihrani« rabo sufiksa pri drugih.

Razmeroma pogosto srečamo tudi tip *manj* + 2: *Očitno je, da bi bila definitivna disimilacija ... globalno manj učinkovita in »narodotvorna« kakor pa grožnja s tako disimilacijo* MKrambPos 1103. Pridevnik *učinkovit* nastopa pri istem avtorju dvakrat v sufikslnih oblikah: kot primernik in kot presežnik. Tu pa imamo primer povezave tipa a. in b.: *nenadoma smo vse manj in manj skrupulozni in doktrinarni v izboru idejnega instrumentarija* MKrambOd 587. Povezava tipa *bolj* + 2 s spodaj obravnavanim tipom *bolj ali manj*: ... *ki mu ostajata bolj ali manj odtujeni in oktroirani* MKrambOd 763.

c) Tip *bolj ali manj* vzbuja dvom, če sploh še lahko govorimo o opisni obliki stopnjevanja: navadno namreč zveza *bolj ali manj* nastopa za stopnjevalnimi konstrukcijami. Najdemo pa tudi rabe v takih konstrukcijah in to nam dovoljuje, da govorimo tudi v tem primeru o opisnem stopnjevanju: ... (*govoriti*) *o resničnih rezultatih slovenofilije ... , ki bodo največkrat ... bolj ali manj drugačni, kot jih je predvidel (književnik)* MKrambPos 904. Enota *izrazit/izrazito* je v našem gradivu izpričana 5-krat, od tega enkrat v opisni obliki. Njena kontekstna utemeljitev je prav tu obravnavana zveza: *A kakor hitro se ji (ideologiji) posreči prodreti v duhovni prostor naroda in si zagotoviti v njem bolj ali manj izrazit monopol, takoj postane tudi sama odkrito narodnjaška* MKrambPos 962. Isti avtor v drugih zvezah pri tem pridevniku uporablja sufikslna oblika primernika. Tip *bolj ali manj* srečujemo, podobno kot oba prejšnja, tudi pri tistih besednih vrstah, ki ne morejo biti opisno stopnjevane: ... *narod je v opisanem koordinatnem sistemu vsekakor nekaj, nad čimer je mogoče gospodariti in s čimer je mogoče bolj ali manj po svoji volji razpolagati* MKrambPos 968.

d) Tip *x bolj kot x* je pravzaprav specifična konstrukcija, ki se rabi v primerih primerjanja enakih besednih vrst, uporabljenih v stavku v isti funkciji. Klasifikacija tega tipa vzbuja največ pomislekov, a njegova specifičnost za opisno stopnjevanje je nedvomna: taka konstrukcija je s sufikslnimi oblikami katerih koli pridevnikov sploh nemogoča. Primeri: ... *Indicirana se zdi bolj »ženska« kot »moška« taktika neodločnega obotavljanja* MKrambPos 1103; *otrok ... zraste ... v Srednjeevropejca ... , na katerem je slovenstvo ... bolj imaginaren kakor resničen folklorni okras* MKrambPos 909; *1764 je izšla druga štajerska izdaja te knjige, tokrat v jeziku bolj »slovenska« kakor kajkavska* JezPogP 91. Glagoli: *Bolj čutil je kot videl, da se Ružena ... škodeželjno smehlja* MiHi 35; ... *po spolzki travi sem se bolj spuščala kot hodila* IngMl 139. Prislovni izrazi: *S tem je v zvezi tudi moje na videz sunljivo zaupanje bolj v državni vrh kot v lokalno-samoupravno bazo* MKrambOd 760.

e) Specifična za opisno stopnjevanje je tudi konstrukcija tipa *bolj-bolj*, ki smo jo omenili že v našem kolektivnem članku o stopnjevalnih konstrukcijah, izpričana pa je samo v slovenščini. V proučenem gradivu nastopa samo dvakrat. Primer: *Tega pojasnila je čakal (Aleks) že vse dni in bolj če je Boris z njim soglašal, bolj je bil prepričan, da se mu namenoma izogiblje* VKavOg 136. S funkci-

onalnega gledišča odgovarja vezniški konstrukciji *čim... tem* s sufiksialno stopnjevanimi pridevniki. Obsegu in funkcijam te konstrukcije moramo zaradi njene izoliranosti z ozirom na druge slovanske jezike posvetiti posebno raziskavo.

IV. Sklep

Kontekstna pogojenost rabe opisnih oblik stopnjevanja je v luči prikazanega gradiva jasnejša kot semantična pogojenost, čeprav je v mnogih primerih posledica morfoloških nujnosti. Odvisnosti od konteksta zahtevajo proučevanja na obsežnejšem gradivu in določitev tipov soseščine s prav tako klasifikacijo za druge slovanske jezike. Specifičnost tu raziskovanega problema je v tem, da obstajata za izražanje ene gramatične kategorije (stopnje) elementa sintetizma in analitizma obenem. Njuni razmerji v posameznih jezikih sta lahko različni. Treba je raziskati, ali je različna tudi kontekstna pogojenost njune rabe.

Prevedel

Marko Kranjec

France Novak

SAZU v Ljubljani

SLOVENSKI POSLOVNI JEZIK*

Slovenski poslovni jezik je v praksi, v šolah in v teoriji v slabem položaju. Glavni dokazi za to trditev so: zelo pogostna jezikovno neprimerna poslovna besedila, ne dovolj učinkovito učenje te jezikovne zvrsti v raznih šolah in njena jezikovna neobdelanost.

Pri dosedanjem obravnavanju poslovnega jezika so nekako vsi po vrsti pozabljali na bistveno stvar, namreč na jezikoslovno stran vprašanja. Menim, da je do tega prišlo tudi zato, ker je bilo v naši zavesti preveč zakoreninjeno prepričanje, da je knjižni jezik, ki se rabi na različnih področjih, v bistvu nerazčlenjen; vendar je različnost uporabe jezika na raznih področjih znana v našem jezikoslovju že precej dolgo, saj je npr. A. Breznik poznal že ime za posebnosti uporabe jezika na raznih področjih, in sicer *vrsto jezika*; med temi vrstami je najpogosteje omenjal umetnostni, časnikarski in znanstveni jezik (O časopisni slovenščini, DS XLVI, 1933). Ko smo si prizadevali, da bi ozdravili nezadovoljivo stanje poslovnega jezika, smo pozabili na njegove stilne posebnosti, na jezikoslovno plat vprašanja, in začeli klicati na pomoč politične, nacionalne in emocionalne faktorje, kakor da bi ti res lahko vso stvar dokončno rešili. Ne rečem, da ti faktorji niso bili v marsičem udeleženi pri slabem stanju našega poslovnega jezika; zato se je, ko smo jih razgibali, stanje v marsičem izboljšalo, zlasti v večjem upoštevanju slovenščine v poslovanju. Opažamo tudi, da bo treba na te stvari še opo-

* Referat, ki je bil v nekoliko drugačni obliki prebran na strokovnem seminarju o sodobnem knjižnem jeziku v Celju, 25. septembra 1971.